

SEVTAP YOKUŞ, TÜRKİYE’DE ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜNDE ANAYASAL ARAYIŞLAR

(SEVTAP YOKUŞ, *CONSTITUTIONAL PURSUIT FOR HANDLING
CONFLICTS IN TURKEY*)

(Seçkin Yayıncılık, Mayıs 2013)

İbrahim Ö. Kaboğlu*
Duygu Şimşek Aktaş**

İncelenen eser, yazarı Sevtap Yokuş’un 2003 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası’nda (C. LXI, s 185-254) Yardımcı Doçent Doktor unvanı ile yayımlanmış olduğu “Avrupa Birliği’ne Uyumda Siyasi Kriterler Doğrultusunda Türkiye’de Anayasal ve Yasal Dönüşüm Çabaları” başlıklı makalesinin genişletilmiş bir formudur.

Eser, Giriş ve Sonuç arasında yer alan “1982 Anayasası’nın Türkiye’de Çatışmayı Derinleştirici Zemini”, “Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecindeki Anayasa Değişikliklerinin Çözümüne Katkıdaki Yetersizliği”, “Çatışma Çözümünde Farklı Ülke Deneyimlerinin Anayasal Boyutları” ve “Türkiye’de Çözümüne Dönük Anayasal Öncelikler” başlıklı dört bölümden oluşmaktadır.

Yazar, eserinde çözüm yolları aradığı çatışmaların temel nedenini “anayasal cumhuriyetin demokratikleştirilememesi” olarak ortaya koymaktadır. Yazar bu kanıyı oluşturmadan önce anayasaların nasıl oluşturulduğu ve neye hizmet ettiği; Türkiye’de cumhuriyet anayasalarının ve inşa edilen hukuk düzeninin yarattığı tektip ve makul (Türk, Sünni, lâik ve Atatürk’ün ideolojisine bağlı) vatandaş modeli, geri kalanın ise mevcut rejim için nasıl doğrudan tehdit olarak algılandığı ve 1961 ve 1982 Anayasaları üzerinde yoğunlaşarak bunların lafzî ve pratik anlamda çatışmaları tetikleyici ve derinleştirici yanları vb konulara dikkat çekmektedir.

* Prof.Dr., Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı.

** Ar.Gör., Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı.

Sevtap Yokuş’a göre, 1961 Anayasası askerî-bürokratik vesayeti yerleştirir ve bürokratik kastı oluştururken, askere dayalı bu kastın ortaya çıkardığı tektip “modern” vatandaş modelini de desteklemiştir. Tüm yasakların ana eksenini, devletin milleti ile bölünmez bütünlüğünün ve laik cumhuriyetin muhafaza edilmesi kaygısıdır. 1982 Anayasası’nda ise çatışma, gerek oluşturuluş tarzı, gerek kabul edilişi ve gerekse uygulanışı bakımından çok daha derindir ve bu dönemde toplumsal bölünmeler en üst düzeye taşınmıştır. Kendisine yapılan atıf neticesinde değiştirilmez hükümler arasında yerini alan Başlangıç kısmının içerdiği ve zamanla kutsiyet emarelerinden arındırılrsa da özünde bir değişikliğe uğramayan birtakım ifadeler, 1982 Anayasası’nın bir “renksiz anayasa” olmasının önündeki engeller arasındadır. Çağımızda demokratik anayasaların toplumsal uzlaşmaya dayalı ve insan hakları odaklı olduğunu hatırlatan yazara göre; resmî ideolojisinin ana eksenini Atatürkçülük, milliyetçilik ve siyasal devletçilik olan 1982 Anayasası ilkel konumdadır. Türk-İslâm sentezi bireylerin yetişmesini öngören bu anayasaya göre “lâiklik” ilkesinin uygulanma biçimi ise, dinin bu ideolojiye hizmet ettiği kadarı ile kabulüdür.

Yokuş’un 1982 Anayasası’nda çatışmayı derinleştirici olarak özellikle işaret ettiği hükümler arasında temel hak ve hürriyetler rejiminin düzenlenmekte olduğu 13., 14. ve 15. madde hükümlerinin yanında; anadilde eğitimin önündeki engellerden eğitimin dilinin yalnızca Türkçe olabileceğine dair mülga hüküm, din dersinin zorunlu olması, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın idare teşkilâtına dahil olması, objektif gibi görünmesine karşın ırk temeline dayandığını ifade ettiği vatandaşlık tanımı ve yerel yönetimler üzerinde Başkent’in vesayetinin tesis edilmesi başı çekmektedir.

Yazara göre 1982 Anayasası’nın özgün hâlinde hak ve özgürlüklerin kullanılmasının önünde duran katmerli rejim, 2001 değişikliği neticesinde de -genel sınırlama nedenleri özel düzenleme hükümlerine serpiştirilmiş olduğundan- pek de değişikliğe uğramamıştır. Bu ve bunun gibi başka düzenlemelerde yapılan değişikliklerin nedeni, Avrupa Birliği’nin verdiği ödevlerin yerine getirilmiş gibi görünmesi isteğidir ve değişiklikler, anayasa altı düzenlemelerle hayata gereği gibi geçirilememektedir. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’nin Türkiye’den gelen başvuruları kabul ederken, iç hukuk yollarının tamamen tüketilmiş olması şartını artık aramaz oluşu da Türkiye’deki hukuk düzeninin temel hak ve özgürlüklerin güvencesi olmaktan ne derece âciz kaldığını teyit eder mahiyettedir. Özgürlüklerin kullanımının önündeki yasal engellerin kaldırıl-

ması, bir “yol temizliği”nin yapılması gereklidir. Profesör Yokuş, incelemeye konu eserinde temel hak ve özgürlüklerin her birine dair düzenlemelere kısa kısa değinmektedir.

Anayasa’daki vatandaşlık tanımının ırk odaklı olmaktan çıkartılması ve farklı kültürel kimliklerin de devlete siyasi bir bağ ile bağlı hissetmelerinin sağlanması gerekmektedir. Bu noktada vatandaşlığın herhangi bir kimliğe, dine veya etnik kültüre atıfla tanımlanmadığı ve farklılıklara hukuksal güvence taşıyan bir koruma mekanizması içeren “anayasal vatandaşlık” kavramına dikkat çekilmektedir.

Eleştiriye konu olan Cumhuriyet anayasalarının ve özellikle 1982 Anayasası’nın hazırlanışındaki yöntem sorunu da irdelenmektedir. Yazara göre Türkiye’de siyasi gelenekte parti içi demokrasi anlayışının yerleşik olmaması, milletvekili adaylarının bir patronaj sistemi dâhilinde parti genel başkanı tarafından listeye alınması ve seçildikten sonraki oy ve davranışlarının da yönlendirmeye açık bulunması, mevcut seçim sistemi ve uygulanmakta olan yüzde on barajına bağlı olarak parlamentoda ciddi bir eksik temsil sorununun görülmesi vb sebeplerden ötürü yeni anayasanın hazırlanmasında Meclis’in etkinliğinin demokrasiye ne kadar hizmet edeceği tartışmalıdır. Bunun yerine yazar, nihayetinde yine Meclis’in onayına sunulacak olan anayasanın hazırlanışında, yalnızca bu işle görevlendirilen ve herhangi bir dokunulmazlık zırhı ile kuşatılmamış, gelecekleri için ise imtiyazlar ile donatılmamış bir komisyonun görevlendirilmesini uygun görmektedir. Anayasa yazımında sorunların tamamını belki tek seferde kökten çözmek amaçlanmayacak ve hatta istense de bu başarılamayacak ise de “artışımçı yaklaşım” ilkesine bağlı kalınarak kurucu meseleler hakkındaki ihtilâflı tercihler ileri atılabilecek ve devrimsel bir deneyim gerçekleştirilmektense evrimsel bir sürecin ilk etabı kaydedilebilecektir. Yönetimde demokratikliğin sağlanabilmesinin yolu halkla başlayıp halkla bitirmek; yani, seçilmişlerce hazırlığı yapılan Anayasa metnini referandum yoluyla halktan alınan onay ile yürürlüğe koymaktır.

Yokuş’un karşılaştırmalı hukuktan örnekler ortaya koyarak en uzun uzadıya ve somut biçimde tartıştığı konuların başında ise, yerel yönetimler konusu gelmektedir. Merkezî yönetimin hantallığına ve yerel yönetimlerin halkın güncel gereksinimlerine daha hızlı yanıt vermekteki becerisine bağlı olarak Avrupa’da hâlihazırda “idari temelde bölgesel yapılanma modeli”nin yerleşmekte olduğuna dikkat çeken yazar, Türkiye için de idarî yapıda “bölge yönetimi” yönündeki dönüşümün hem demokratikleşme adımları için hem de Avrupa Yerel Yönetimler

Şartı’na uygunluğun sağlanabilmesi yolunda zorunlu olduğunu savunmaktadır.

1982 Anayasası’nda bugüne kadar yapılmış olan kapsamlı değişiklikleri yeterli bulmayan ve şekli olmaktan öte gidememiş olarak değerlendiren yazar, son olarak 2010 Anayasa değişikliklerini de hükümetin oynamış olduğu etkin rol nedeni ile bir kanun taslağını andırması, Uzlaşma Komisyonu’nda ele alınamamış olması, katılım ve müzakereye izin vermemesi ve içerik birliğinin bulunmaması nedenlerine bağlı olarak eleştirmektedir. Öyle ki, içerik birliğinin bulunmaması, tıpkı Venedik Komisyonu’nun ilgili ilkesinde dikkat çektiği üzere, halkın oy iradesini de zedelemektedir.

Sevtaş Yokuş, karşılaştırmalı hukuktan gerek anayasaların hazırlanış ve kabul edilmiş yöntemlerine dair Finlandiya, Macaristan ve İsveç’den; gerek çatışma çözümüne ilişkin olarak Birleşik Krallık’tan ve Güney Afrika’dan; gerekse bölge yönetimlerinin üniter devlet yapılarında da mümkün olabileceğine dair Fransa’dan, Birleşik Krallık’tan ve İspanya’dan vermiş olduğu örneklerde ana fikir olarak: bölünmüş toplumlarda çözüm arayışlarının anayasal boyutta hukukî dönüşüm ve yenilikler gerektirdiğini, yeni düzenlemelerin ötekileştirilenleri de kapsamaması gerektiğini ileri sürmektedir.

Mayıs 2013’te yayımlanan ve “Türkiye’de çatışma çözümünde Anayasal Arayışlar” başlığını taşıyan kitap, bilimsel hantallıktan uzak olup, adeta bir elkitabı özelliğiyle kolayca okunabilen ve toplumsal sorunlara anayasal bakışla çözüm aramaya çaba gösteren önemli bir yapıt.

Yöneltebilecek eleştirilerden biri anayasal düzleme, diğeri ise toplumsal yapı ve özelliklerin algılanış biçimine ilişkin.

Anayasal düzlemde; gerek yürürlükteki Anayasa’ya gerekse öncekilere eleştirel gözle yaklaşılması, anayasanın işlevi ve bilim ahlakı bakımından gerekli. Anayasal norm veya sorun üzerine şu iki konuda daha nüanslı ve bilgilendirici olunabilirdi. İlki, 1982 Anayasasında yapılan değişikliklere ilişkin. Söz konusu değişiklikler, eksiktir, çelişkilidir ve yetersizdir. Ne var ki, bu kadarıyla bile, TBMM, uyum yasalarını tamamlamadığı gibi, çoğu zaman Anayasa’nın da gerisinde kalan düzenlemeler yapmakta sakınca görmemiştir. Yürütme ve idare ise, uygulamada, çoğu zaman yasallık ilkesinin gerisine düşmüştür. Yargı organları, özgürlük lehine yorum yerine, güvenlik ve iktidar yanlısı yoruma ağırlık verebilmiştir. Öğretinin de, sınırlı da olsa anayasal kazanımlar üzerine

yeterince emek harcadığını söylemek zor. Bu düzlemde, iki soruna sadece işaret etmekle yetinelim: anayasal fetişizm ve anayasal kültür.

Başka bir deyişle, yöneticiler, bir yandan, bütün sorunların ancak anayasa yoluyla çözülebileceği algısını şırınga ederken; öte yandan, Anayasa'nın emredici hükümlerine aykırı hukuki işlemleri yürürlüğe koymaya veya Anayasa ihlali olarak nitelenebilecek eylemler yapmaya devam edebiliyorlar.

Toplumsal düzlemde ise, sorunlar eksenli, etnisite boyutlarını aşan girift ve yönlüdür.

Nitekim, Sevtap Yokuş'un kitabının yayını izleyen aylarda tank olunan toplumsal ve siyasal olaylar ile hukuk krizi, bu gözlemi teyit eder niteliktedir. Bunların başında, 2013 Haziran Gezi Parkı Olayları¹ ve 17-25 Aralık İktidar-Cemaat çatışmaları vb süreçler gelmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında, yazarın, ikinci basıda, bu süreçleri de değerlendirmesi umulur.

Anayasal gelişmeler bakımından ise; eserde anayasal açıkların nedeni olarak anayasaların hazırlanış süreçlerindeki anti-demokratik yöntemlere çokça vurgu yapılmaktadır. Yürürlüğe konuşundan bu yana sayıları 20'ye yaklaşan değişikliğe uğramış olan 1982 Anayasası'nın bugün hâlen oldukça anti-demokratik uygulamalara izin veriyor olmasının nedeni aranırken, askerî iradede sonra devreye giren farklı iradelerin de aynı düzeyde ve yoğunlukta eleştirilmesi ve eserde yer verilmesi, kuşkusuz okur için daha aydınlatıcı olabilir.

Sonuç olarak; kitapta kullanılan veriler ve sorunlara bilimsel yaklaşım ile çözüm getirme çabası oldukça bilgilendirici ve ikna edici; eserin odağına Kürt sorununun yerleştirilmiş olması da gerçekçi ve anlaşılır. Eğer 2. Basıda, bu sorun, Türkiye bütünü kucaklayan çok eksenli sorunlar genelinde irdelenirse, "yeni anayasa" söylemi üzerine yaratılan bilgi kirliliğinin aşılmasına da katkı sağlar.

Bu tür çalışmaların artması dileğiyle, yazardan güncellenmiş 2. Basısını beklerken "Türkiye'de Çatışma Çözümünde Anayasal Arayışlar", "eşit anayasal yurttaşlık"tan uzak duran üniversite mensuplarına ve politikacılara öncelikle tavsiye edilir.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gezi Raporu (Demokrasi ve Totalitarizm Sarkacındaki Türkiye), Gezi Hukuki İzleme Grubu, (Av. Halit Çelenk Birincilik Ödülü), TBB yay., Mayıs 2015.